

बालकृष्ण समका ऐतिहासिक नाटकमा राष्ट्रप्रेम

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र

सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर

तह चौथो सत्रको शोधपत्र ४८३ को

प्रयोजनका निमित्त

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सुनिल काफ्ले

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७३

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय माविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर चौथौ सत्रका विद्यार्थी श्री सुनिल काफ्लेले बालकृष्ण समका ऐतिहासिक नाटकमा राष्ट्रप्रेम शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७३/१२/०८

.....

प्रा.डा. ब्रतराज आचार्य
शोधनिर्देशक
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र सुनिल काप्लेले स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको तेस्रो पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको बालकृष्ण समका ऐतिहासिक नाटकमा राष्ट्रप्रेम शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम

(विभागीय प्रमुख)

.....

२. प्रा. डा. व्रतराज आचार्य

(शोधनिर्देशक)

.....

३. सह.प्रा.डा. दुर्गाबहादुर घर्ती

(बाह्य परीक्षक)

.....

मिति : २०७३/११/१०

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

कृतज्ञताज्ञापन

बालकृष्ण समका ऐतिहासिक नाटकहरूमा राष्ट्रप्रेम शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको शोधपत्र ४८३ को प्रयोजनका लागि प्रा.डा. ब्रतराज आचार्यको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । यस शोधकार्यको तयारीका लागि उहाँको आवश्यक सहयोग, सल्लाह एवम् सुझाव प्रदान गरी मार्गनिर्देशन गर्नुहुने शोधनिर्देशन आदरणीय गुरुवा ब्रतराज आचार्यप्रति म सर्वप्रथम हार्दिक आभार तथा कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि विभिन्न विषयमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सल्लाह, सुझाव तथा आवश्यक सहयोग गर्नुहुने श्रेष्ठ गुरु विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम लगायत सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु साथै आवश्यक सामग्री एवम् जानकारी प्रदान गर्नुहुने साथीहरू सबिन लम्साल, दीपक फुयल, इन्द्रबहादुर पौड्याल, रामप्रसाद खतिवडा र रमेश अधिकारीप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । मेरा हरेक पाइलामा साथ, सहयोग, हौसला, गाली र ताली दिदैँ यो अवस्थासम्म ल्याइपुऱ्याउने पूजनीय माता पिता र बहिनीमा ऋणी रहेको छु ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुरसमक्ष पेस गर्दछु ।

मिति : २०७३/१२/०८

.....
सुनिल काफ्ले
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

विषयसूची
पहिलो परिच्छेद
शोधपरिचय

१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्याकथन	१
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५ शोधको औचित्य र महत्त्व	५
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन	५
१.७ शोधविधि	५
१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	७
१.७.२ सामग्री विश्लेषणको विधि	७
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा	७

दोस्रो परिच्छेद

ऐतिहासिकता तथा राष्ट्रप्रेम सम्बन्धी सैद्धान्तिक पर्याधार

२.१ विषय प्रवेश	८
२.२ ऐतिहासिकता सम्बन्धी मान्यता	९
२.२.१ इतिहास र कल्पना	९
२.२.२ इतिहास र साहित्य	१०
२.२.३ ऐतिहासिक नाटक	१२
२.२.४ ऐतिहासिक नाटक र साहित्य	१३
२.३ राष्ट्रप्रेम सम्बन्धी मान्यता	१४
२.३.१ राष्ट्र सम्बन्धी मान्यता	१४
२.३.२ राष्ट्रियता सम्बन्धी मान्यता	१६
२.३.४ राष्ट्रप्रेम सम्बन्धी मान्यता	१९
२.४ निष्कर्ष	२१

तेस्रो परिच्छेद

बालकृष्ण समका ऐतिहासिक नाटकहरूमा राष्ट्रप्रेमको सन्दर्भ

३.१ विषयप्रवेश	२३
३.२ अमरसिंह नाटकमा राष्ट्रप्रेमको सन्दर्भ	२५
३.२.१ अमरसिंह नाटकको भौगोलिक सन्दर्भ	२७
३.२.२ अमरसिंह नाटकमा सांस्कृतिक सन्दर्भ	३०
३.२.३ अमरसिंह नाटकमा ऐतिहासिक सन्दर्भ	३३
३.२.४ अमरसिंह नाटकमा काल्पनिक सन्दर्भ	३४
३.३ भीमसेनको अन्त्य नाटकमा राष्ट्रप्रेमको सन्दर्भ	३६
३.३.१ भीमसेनको अन्त्य नाटकमा भौगोलिक सन्दर्भ	३७
३.३.२ भीमसेनको अन्त्य नाटकमा सांस्कृतिक सन्दर्भ	३९
३.३.३ भीमसेनको अन्त्य नाटकमा ऐतिहासिक सन्दर्भ	४०
३.३.४ भीमसेनको अन्त्य नाटकमा काल्पनिक सन्दर्भ	४१
३.४ नालापानीमा नाटकमा राष्ट्रप्रेमको सन्दर्भ	४२
३.४.१ नालापानीमा नाटकमा भौगोलिक सन्दर्भ	४४
३.४.२ नालापानीमा नाटकमा सांस्कृतिक सन्दर्भ	४५
३.४.३ नालापानीमा नाटकमा ऐतिहासिक सन्दर्भ	४६
३.४.४ नालापानीमा नाटकमा काल्पनिक सन्दर्भ	४७
३.५ निष्कर्ष	४८

चौथो परिच्छेद

बालकृष्ण समका नाटकमा राष्ट्रप्रेम सम्बन्धी विविध आयाम

४.१ विषयप्रवेश	४९
४.२ अमरसिंह नाटकमा राष्ट्रप्रेम	४९
४.२.१ अमरसिंह नाटकमा भौगोलिक राष्ट्रप्रेम	५०
४.२.२ अमरसिंह नाटकमा सांस्कृतिक राष्ट्रप्रेम	५६
४.३ भीमसेनको अन्त्य नाटकमा राष्ट्रप्रेम	६१
४.३.१ भीमसेनको अन्त्य नाटकमा भौगोलिक राष्ट्रप्रेम	६२

४.३.२ भीमसेनको अन्त्य नाटकमा सांस्कृतिक राष्ट्रप्रेम	६७
४.४ नालापानीमा नाटकमा राष्ट्रप्रेम	७०
४.४.१ नालापानीमा नाटकमा भौगोलिक राष्ट्रप्रेम	७०
४.४.२ नालापानीमा नाटकमा सांस्कृतिक राष्ट्रप्रेम	७३
४.५ निष्कर्ष	७५

पाँचौ परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश	७७
५.२ निष्कर्ष	७९
सन्दर्भसामग्री सूची	८०

चिह्न प्रयोग र सङ्क्षेपीकरण

चिह्न

अर्थ

/

वा, र

-

निर्देशन, योजक

;

अर्धविराम

...

केही अंश

.....

क्रमशः

सङ्क्षिप्त रूप

पूर्ण रूप

ई.सं.

ईशवी संवत्

क्र.सं.

क्रम सङ्ख्या

डा.

डाक्टर

प्रा.

प्राध्यापक

पृ.

पृष्ठ

त्रि.वि.

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

वि.सं.

विक्रम संवत्

सम्पा.

सम्पादक

स्व.

स्वर्गीय

दो.स.

दोस्रो संस्करण

ते.स

तेस्रो संस्करण

चौ.स.

चौथो संस्करण

पाँ.स.

पाँचौं संस्करण

छै.स.

छैटौं संस्करण